

PRINCIPIUL RESTABILIRII SITUAȚIEI ANTERIOARE CA EFECT AL NULITĂȚII ACTULUI JURIDIC CIVIL

Sergiu BOCA,
doctorand, lector universitar

SUMMARY

The principle of restoration to the original condition is one of the fundamental rules governing the effects of nullity of the civil juridical act. It is that rule of law, which provides that everything which was concluded under an annulled legal act must be restituted, in such a way that the parties of the juridical rapport shall reach the stage where that act would not have been completed. The nullity of the legal act would not achieve its final purpose without restoring the parties to the original condition.

REZUMAT

Principiul restabilirii situației anterioare este una dintre regulile fundamentale ce guvernează efectele nulității actului juridic civil. Este acea regulă de drept, potrivit căreia tot ce s-a executat în baza unui act juridic anulat trebuie restituit, astfel încât părțile raportului juridic să ajungă în situația în care acel act nu s-ar fi încheiat. Fără repunerea părților în situația inițială nulitatea actului juridic nu și-ar atinge finalitatea.

Efectele nulității – fără a distinge între nulitatea absolută și nulitatea relativă – se exprimă în regula potrivit căreia actul nul este considerat a nu fi existat niciodată, nulitatea operînd retroactiv (*quod nullum est, nullum producit effectum*) [1, p. 80].

S-a susținut că nulitatea trebuie să împiedice actul juridic să-și producă efectele de la bun început: *qui contra legem agit nihil agit* [2, p. 469]. Același autor consideră că principalul efect al nulității este foarte simplu: totul trebuie restabilit în acea situație ca și cum contractul nu ar fi fost încheiat. În acest sens, susține autorul, trebuie luate în considerație două cazuri: a) dacă executarea contractului încă nu a început, părțile sînt eliberate de obligații și nu mai există nici creditor, nici debitor; b) dacă contractul a fost în întregime sau parțial executat, părțile sînt obligate să-și restituie reciproc tot ceea ce au primit. În consecință, rezumă autorul, executarea i-a eliberat de obligații, însă nulitatea contractului impune părților obligații noi [2, p. 471].

Dacă desființarea actului nul

între părți și față de terți are scopul de a restabili ordinea juridică deranjată de operațiunea juridică invalidă, această finalitate nu poate fi atinsă decît dacă toți cei implicați în actul nul (sau vizați de efectele acestuia) sînt repuși în situația existentă anterior încheierii actului nul. Retroactivitatea nulității urmărește, în fond, ca cei afectați de un act nul să fie transportați juridic în situația juridică care exista înainte de încheierea actului nul, prin restabilirea *statu quo ante actus nullus*. Prin urmare, dacă un act nul a fost executat și a produs efecte, acestea trebuie nimicite, iar părțile sale trebuie să-și restituie integral și reciproc, dacă e cazul, prestațiile efectiv executate. Din acest motiv, principiul de care ne ocupăm aici se desemnează prin sintagma *restitutio in integrum*, tocmai pentru a se sublinia că regula vizează efectele actului juridic înțelese material, ca prestații executate deja, cu aplicație la contracte în special. Dacă contractul nul nu a fost executat, deci nu a produs și efecte materiale, principiul *restitutio in integrum* nu are rațiune să se aplice. Aceasta deoarece *restitutio in integrum* nu

este decît un complement practic al desființării ideale a efectelor actului nul, realizate prin aplicarea regulii *quod nullum est, nullum producit effectum* [3, p. 543].

În consecință, principiul restabilirii situației anterioare (*restitutio in integrum*) este acea regulă de drept, potrivit căreia tot ce s-a executat în baza unui act juridic anulat trebuie restituit, astfel încît părțile raportului juridic să ajungă în situația în care acel act nu s-ar fi încheiat [4, p. 231].

În același sens, în doctrina franceză s-a apreciat că dacă părțile la un contract sinalagmatic executaseră deja, în tot sau în parte, obligațiile pe care le prevedea contractul, nulitatea le obligă să-și restituie mutual ceea ce au primit; este asemenea unui contract sinalagmatic răsturnat [5, p. 374]. Ceea ce nu este decît o imagine: distrugerea trecutului (reîntoarcerea la *statu quo ante*) ridică întotdeauna mai multe dificultăți decît evoluția situațiilor dobîndite (executarea contractului).

Dat fiind efectul retroactiv al nulității, prestațiile care au fost executate în temeiul unui asemenea

act nu mai pot fi socotite valabile executate și, în consecință, ele sînt supuse restituirii. Prin înapoierea acestor prestații se ajunge tocmai la înfăptuirea principiului repunerii părților în situația anterioară. În această privință, în doctrină s-a reținut că fără repunerea părților în situația inițială (*statu quo ante fuit*), desființarea actului juridic nu și-ar atinge finalitatea [6, p. 242].

Principiul *restitutio in integrum* apare pentru prima dată în dreptul roman, ca o nulitate pretoriană. În cazul minorului care încheia un act fără a avea autorizarea tutorelui său, se considera că face o operațiune nulă, însă o asemenea nulitate trebuia pronunțată de pretor. Pretorul desființa actul și dispunea ca ceea ce vînduse/cumpărase minorul să fie restituit, iar prețul să fie înapoiat. O asemenea restituire reaseza lucrurile în *statu quo ante eran*, iar actul juridic (în special *negotium juris*, dar nu se exclude nici *instrumentum*) era considerat că nici nu a existat vreodată. Însă o asemenea *restitutio* nu era altceva decît efectul urmărit de pretor și realizat prin intermediul său, în scopul ca actul cenzurat să nu producă efecte [7, p. 334]. Ca atare, *restitutio in integrum* apare doar ca un efect al constatării nulității actului juridic, potrivit căruia trebuie restabilită, pe cît posibil, situația anterioară încheierii sale, actul anulat nemaifiind producător de efecte și fiind considerat inexistent.

Din chiar înțelesul principiului repunerii în situația anterioară se poate deduce că aria de aplicabilitate a acestuia interesează exclusiv părțile raportului juridic aflat la baza aceluia act, iar nu efectele *erga omnes*, de principiu, terții nefiind interesați de restabilirea situației anterioare. În doctrină s-a mai remarcat că acest principiu este

consecința principiului retroactivității efectelor nulității și, totodată, apare ca un mijloc de asigurare a eficienței lui practice [8, p. 244].

Principiul restabilirii situației anterioare beneficiază de o consacrare legală expresă în legislația civilă a Republicii Moldova, fiind prevăzut în art. 219 alin. (2) Cod civil [9]. Astfel, conform acestui text de lege, fiecare parte trebuie să restituie tot ceea ce a primit în baza actului juridic nul, iar în cazul imposibilității de restituire este obligată să plătească contravaloarea prestației.

În ceea ce privește aspectele de drept comparat în materia reglementării legale a principiului *restitutio in integrum*, reținem următoarele.

Noul *Cod civil al României* [10] consfințește acest principiu al efectelor nulității actului juridic în art. 1267 alin. (2), care prevede: „Chiar și în cazul în care contractul este cu executare succesivă, fiecare parte trebuie să restituie celelalte, în natură sau prin echivalent, prestațiile primite”.

Codul civil al Federației Ruse [11] reglementează principiul repunerii în situația anterioară în art. 167 alin. (2), potrivit căruia: „În cazul în care un act juridic este lovit de nulitate, fiecare din părți este obligată să restituie celelalte tot ceea ce a primit în temeiul actului, iar în cazul imposibilității de restituire în natură (inclusiv atunci cînd ceea ce partea a primit se exprimă în folosința unui bun, executarea unei lucrări sau prestarea unui serviciu) este obligată să compenseze valoarea prestației în bani, dacă alte consecințe ale nulității actului juridic nu sînt prevăzute de lege”.

Codul civil al Ucrainei [12], referindu-se la obligația de restituire în art. 216 alin. (1), conține o prevedere importantă, potrivit căreia

în cazul imposibilității restituirii în natură, partea este obligată să compenseze valoarea prestației la nivelul prețurilor existente la momentul restituirii.

Codul civil al Republicii Kazah-stan [13] consacră o serie de reguli specifice în ce privește principiul *restitutio in integrum*. Astfel, art. 157 alin. (3) statuează: „În cazul în care un act juridic este lovit de nulitate, fiecare dintre părți este obligată să restituie celelalte tot ceea ce a primit în temeiul actului, iar în cazul imposibilității de restituire în natură – să compenseze valoarea în bani”.

Pe lângă obligația de restituire, alin. (4) al aceluiași articol prevede: „Dacă actul juridic este îndreptat spre atingerea unui scop infrafracțional, în cazul existenței intenției la ambele părți, tot ceea ce au primit părțile sau trebuiau să primească este supus confiscării în temeiul hotărîrii sau sentinței judecătorești. În cazul executării unui astfel de act de către o parte, de la cealaltă parte se confiscă tot ceea ce ea a primit și tot ceea ce trebuia să presteze în folosul primei părți. Dacă nici una dintre părți nu a executat actul, este supus confiscării tot ceea ce urma să fie executat.”

O altă regulă o găsim în alin. (5) al aceluiași text de lege, potrivit căruia: „În cazul existenței intenției de atingere a unui scop infrafracțional doar la una dintre părți, tot ceea ce a primit această parte urmează a fi restituit celelalte părți, iar de la aceasta din urmă se confiscă tot ceea ce a primit sau trebuia să primească.”

Fără a intra în detalii asupra oportunității aplicării confiscării în acest caz (lucru pe care îl vom face cu altă ocazie), ne limităm a aprecia că această măsură este total străină dreptului civil, fiind în discordanță cu principiile acestuia,

drept urmare problema confiscării poate fi pusă și rezolvată doar în perimetrul dreptului public.

În principiu, prestațiile trebuie restituite în natură. De exemplu, în cazul nulității unui act de vânzare-cumpărare, cumpărătorul trebuie să restituie bunul, iar vânzătorul este obligat să restituie prețul. Sînt însă cazuri în care, din diferite motive, părțile (sau una dintre ele) nu pot să restituie prestația în natură. Atunci părțile (partea) în imposibilitate sînt ținute să restituie contravaloarea prestației. Quantumul contravalorii prestației va fi stabilit prin acordul părților, iar în cazul în care părțile nu vor ajunge la un acord, acesta va fi stabilit de către instanța de judecată [14, p. 434].

Întinderea restituirilor depinde de ceea ce s-a primit, în sensul că bunurile trebuie restituite în starea în care au fost primite, iar creanțele – la valoarea la care au fost plătite. Dacă bunurile au suferit deteriorări sau pierderi, acestea se vor suporta de cel care le-a pricinuit, iar dacă deteriorările s-au produs fortuit, riscul îl suportă proprietarul (art. 318 Cod civil). În cazul în care restituirile se fac prin echivalent, valoarea acestuia se stabilește prin hotărîre judecătorească, dar luînd în considerație momentul încheierii actului.

În ceea ce privește aplicarea principiului repunerii în situația anterioară, Hotărîrea Plenului Curții Supreme de Justiție „Cu privire la aplicarea de către instanțele de judecată a legislației ce reglementează nulitatea actului juridic civil” statuează: „Instanțele judecătorești nu se vor limita la faptul indicării asupra repunerii părților în poziția inițială, ci vor indica în dispozitiv, cu motivarea corespunzătoare în considerentele hotărîrii, modalitatea de repunere în situația anterioară. Acest aspect rezultă din

principiul clarității hotărîrii judecătorești, precum și din evitarea eventualelor dificultăți în executarea hotărîrilor” [15, p. 10].

În efortul de stabilire a temeiului juridic al restituirii prestațiilor, se pleacă de la ideea potrivit căreia aplicarea sancțiunii nulității – ce implică desființarea actului juridic – duce automat și la dispariția fundamentului executării prestațiilor, astfel pare firesc ca acestea să fie restituite.

În acest sens, în literatura de specialitate s-a afirmat că temeiul restituirii prestațiilor efectuate în executarea actului anulat nu mai poate fi acest act, care este desființat retroactiv; temeiul acțiunii în justiție prin care se solicită restituirea unor asemenea prestații se găsește în acel izvor de obligații care este îmbogățirea fără justă cauză [16, p. 395]. Cu alte cuvinte, temeiul restituirii prestațiilor în acest caz îl constituie și un alt principiu fundamental al dreptului: acela care interzice îmbogățirea unei persoane în dauna alteia fără o cauză legitimă.

După cum s-a subliniat într-o altă opinie [8, p. 244], un asemenea temei nu acoperă toate situațiile posibile, neputînd fi generalizat. Astfel, atunci cînd este vorba de un contract sinalagmatic, iar ambele părți și-au executat obligațiile înainte de anularea acestuia, nu ar mai fi îndeplinite condițiile materiale ale intentării acțiunii întemeiate pe îmbogățirea fără justă cauză, nemaiputîndu-se vorbi despre mărirea unui patrimoniu și micșorarea altui patrimoniu. Într-o asemenea ipoteză, restituirea prestațiilor executate urmează a fi fundamentată pe plata nedatorată, întrucît obligația fiecăreia dintre părțile contractului sinalagmatic (desființat retroactiv) apare ca și cînd nu a existat vreodată.

Regula *restitutio in integrum* constituie temeiul juridic al obligării silite la restituire a celui care nu o va face de bunăvoie, după cum ea întemeiază cererile subsidiare celor de nulitate, prin care se solicită restituirea prestațiilor executate. Prin urmare, practic, o acțiune judecătorească prin care se cere desființarea unui act nul va trebui însoțită și de o cerere sau acțiune în restituirea prestațiilor deja executate în temeiul actului nul, pentru a putea astfel complini efectul nimicitor al nulității cu cel al repunerii părților în *statu quo ante*. Raportul dintre cele două acțiuni este de la principal (cea în nulitate) la accesoriu (cea în restituire), dar fiecare își păstrează fizionomia sa juridică proprie [3, p. 543].

În consecință, trebuie reținut că acțiunea în restituirea prestațiilor efectuate în baza unui act juridic anulat (acțiune care, în principiu, este prescriptibilă extinctiv, indiferent că ar fi vorba de o nulitate relativă ori de o nulitate absolută) nu se confundă cu însăși acțiunea în nulitate (acțiune prescriptibilă sau nu, după cum nulitatea este relativă ori absolută). Astfel, acțiunea în restituire este întotdeauna personală, divizibilă și prescriptibilă extinctiv.

Așadar, sub aspect procesual, persoana interesată poate alege una dintre următoarele căi procedurale:

a) să solicite, în același timp, atît declararea nulității, cît și restabilirea situației anterioare. În această ipoteză, actul de procedură prin care se declanșează procesul civil va avea două capete de cerere, și anume: un capăt de cerere principal, prin care se solicită declararea nulității actului juridic, precum și un capăt de cerere accesoriu, prin care se solicită restituirea prestațiilor efectuate în teme-

ial actului juridic respectiv. Acest din urmă capăt de cerere va fi soluționat pe fond numai dacă se va admite capătul de cerere principal [17, p. 158]. Trebuie subliniat faptul că dacă reclamantul nu a cerut decât anularea actului juridic, și nici pîrîtul nu a solicitat, pe calea cererii reconvenționale, restituirea prestațiilor efectuate, instanța nu poate să dispună din oficiu restabilirea situației anterioare, întrucît s-ar încălca principiul disponibilității (art. 27 Cod de procedură civilă [18]);

b) să solicite mai întîi anularea actului juridic, iar dacă instanța va dispune desființarea acestuia, să declanșeze un al doilea proces, avînd ca obiect restituirea prestațiilor efectuate în baza actului juridic anulat.

De regulă, principiul repunerii părților în situația anterioară nu ridică probleme deosebite. Trebuie însă să aducem în discuție un aspect privitor la stabilirea echilibrului contractual, și anume: atunci cînd prestația a fost pecuniară, iar moneda s-a devalorizat, o aplicare corectă a acestui principiu nu poate fi realizată fără a apela la teoria impreviziunii.

Teoria impreviziunii este analizată în materia excepțiilor de la principiul forței obligatorii a actului juridic, însă anumite aspecte ale acestei teorii își pot găsi aplicabilitatea și în cazul principiului *restitutio in integrum*. Aceasta deoarece repunerea părților în situația anterioară nu se poate realiza, practic, fără să avem în vedere și asigurarea echilibrului contractual și a egalității părților, în ipoteza intervenirii unor situații imprevizibile între momentul încheierii contractului și momentul declarării nulității sale.

Așadar, prin impreviziune se înțelege dezechilibrul care se poate

duce între prestațiile contractuale ca urmare a unei creșteri considerabile și neprevăzute a prețurilor [19, p. 254].

Astfel, în ipoteza repunerii în situația anterioară, dacă se constată perturbarea gravă a condițiilor economice ce vizează contractul, intervenția instanței de judecată este posibilă prin intermediul corelării principiului buneii-credințe cu cel al echității. Aceasta deoarece repunerea părților în situația anterioară nu trebuie să determine inegalitatea economică a acestora.

În vederea restabilirii echilibrului contractual, instanța va recurge la un criteriu de apreciere; în acest demers este necesară atît o plasare în trecut, pentru a aprecia echilibrul inițial, cît și o privire în momentul pronunțării hotărîrii de anulare.

Criteriul proporționalizării va fi utilizat de către instanță prin raportare și la rezultatele expertizelor de diferite feluri care se impun în cauză. De asemenea, un alt factor poate interveni în acest calcul cu rol restrictiv – este vorba de riscul normal care va fi suportat de debitorul obligației excesiv de oneroase sau de către creditorul prestației diminuate, în sensul că el va fi scăzut din valoarea astfel modificată a prestației [19, p. 256].

Concret, intervenția nemijlocită a instanței poate privi prestația a cărei valoare s-a modificat substanțial sau/și contraprestația.

Pentru ipoteza în care valoarea unei prestații a crescut dincolo de limitele previzibile, soluția poate consta în majorarea prestației corelative sau în diminuarea cantitativă a acesteia. În mod similar, reducerea valorii unei prestații poate antrena fie recurgerea la varianta creșterii sale cantitative, fie la micșorarea contraprestației.

Din punct de vedere procedural, revizuirea prestațiilor se poate

dispune numai dacă s-a solicitat repunerea părților în situația anterioară de partea care a solicitat declararea nulității și este afectată de dezechilibrul apărut între momentul încheierii actului și cel al anulării lui. Acțiunea poate fi introdusă fie odată cu cererea de declarare a nulității, fie ulterior, în termenul de prescripție a dreptului la acțiune.

Recenzenți:

Veaceslav PÎNZARI,
doctor în drept,
conferențiar universitar;
Eduard BOIȘTEANU,
doctor în drept,
conferențiar universitar

Referințe bibliografice

1. Ionașcu Tr., Barasch E. *La conception de la nullité des actes juridiques dans le droit socialiste roumain, avec une étude de la conception qui se fait de la nullité des actes juridiques dans le droit civil français contemporain*. București: Editura Academiei, Paris: Librairie Générale de Droit et Jurisprudence, 1978.
2. Плянйоль М. *Курс французского гражданского права*. Часть 1. Теория об обязательствах. Выпуск третий. / пер. с фр. В.Ю. Гартмана. Петроков, 1911.
3. Reghini I., Diaconescu Ș., Vasilescu P. *Introducere în dreptul civil*. Cluj-Napoca: Sfera Juridică, 2008.
4. Beleiu Gh. *Drept civil român. Introducere în dreptul civil. Subiectele dreptului civil*. București: Universul juridic, 2004.
5. Malaurie Ph., Aynès L., Stoffel-Munck Ph. *Drept civil. Obligațiile* (traducere de D. Dănișor). București: Wolters Kluwer, 2009.
6. Cosmovici P. *Tratat de drept civil*. Vol. 1. *Partea generală*. București: Ed. Academiei RSR, 1989.
7. Răducan G. *Nulitatea actului juridic civil*. București: Hamangiu, 2009.

SANȚIUNILE FINANCIARE

Augustin PROCOPOVICI,
doctorand

SUMMARY

In the process of accumulation, distribution and use of public money, the temptation to get illegal economic benefits is quite high. In curb this temptation, a special role have the financial sanctions. Today, there is still the idea that the legal nature of the financial sanctions is an administrative one. In the following article we will fight such a position, while setting the signs of financial sanctions. We will also talk about financial stimulatory sanctions and financial penalty, other areas which are controversial. Many authors consider that there aren't financial stimulatory sanctions (we will prove that there are), over that the financial penalty is not a sanction (we will prove that it is). Also, we're going to talk about the classification of the financial sanctions and will give a definition for them.

În sfera financiară de activitate a Statului există o permanentă tentație de a obține beneficii patrimoniale prin încălcarea normelor legale. Dacă tentația trece în acțiune, are de suferit bugetul de stat. De aici rezultă rolul sancțiunilor financiare, de reușita instituirii cărora depinde și stăvilirea tentației de a săvârși încălcări financiare, și pedepsirea echitabilă a celor ce le-au săvârșit, și recuperarea prejudiciului cauzat. Sancțiunea financiară devine astfel o garanție a constituirii, repartizării și utilizării legale a mijloacelor bănești publice. Fără existența ei un asemenea proces este practic imposibil.

Teoria generală a dreptului împingă dificultăți în a da o noțiune sancțiunii juridice datorită particularităților pe care le au diferite tipuri de sancțiuni (civile, penale, administrative, disciplinare etc.). Nu există o unanimitate de opinii nici în privința sancțiunii financiare.

Potrivit lui M. Karaseva și I. Krohina, sancțiunile financiare sînt măsurile constrîngerii statale, prevăzute de normele juridice financiare, ce impută persoanei vinovate poveri suplimentare sub forma penalităților și amenzilor financiare [1, p. 63].

În opinia lui V. Andreev, sancțiunea juridică financiară este o parte a normei juridice, care prevede măsurile constrîngerii statale aplicabile în cazul săvîrșirii încălcării în procesul planificat de acumulare, repartizare și utilizare de către Stat a mijloacelor bănești, ce urmărește scopul preîntîmpinării încălcărilor și înlăturării prejudiciului cauzat de fapta ilicită [2, p. 48].

N. Serdiukova definește sancțiunea financiară drept măsuri asigurate prin forța de constrîngere a Statului, care au un caracter financiar-patrimonial, conținute în normele juridice financiare, aplicate într-o formă procesuală proprie subiectului activității financiare în cazul neîndeplinirii sau îndeplinirii necorespunzătoare a cerințelor legislației privind ordinea de acumulare, repartizare și folosire a fondurilor bănești centralizate și descentralizate [3, p. 21].

Unii autori consideră natura sancțiunilor financiare administrativă, respectiv sancțiunile financiare sînt considerate o varietate a celor administrative [4, p. 57-63; 5, p. 24-36; 6, p. 144-150]. De exemplu, I. Hamenușko a ajuns la concluzia că amenda pentru încălcarea legislației financiare este o amendă

8. Boroi G. *Drept civil. Partea generală. Persoanele*. București: ALL BECK, 2001.

9. *Codul civil al Republicii Moldova*. Nr. 1107-XV din 6 iunie 2002. În: Monitorul Oficial al Republicii Moldova, 22.06.2002, nr. 82-86.

10. *Codul civil al României*. Nr. 287 din 17 iulie 2009. În: Monitorul Oficial, 15.07.2011, nr. 505. Intrat în vigoare: 01.10.2011.

11. *Codul civil al Federației Ruse*. Partea I. Nr. 51-Ф3 din 30 noiembrie 1994.

12. *Codul civil al Ucrainei*. Nr. 435-IV din 16 ianuarie 2003. În: Ведомости Верховной Рады Украины, 2003, nr. 40-44.

13. *Codul civil al Republicii Kazahstan* din 27 decembrie 1994.

14. *Comentariul Codului civil al Republicii Moldova*. Vol. I. / Coordonatori: Buruiană M., Efrim O., Eșanu N. Chișinău: Tipografia centrală, 2006.

15. Hotărîrea Plenului Curții Supreme de Justiție *Cu privire la aplicarea de către instanțele de judecată a legislației ce reglementează nulitatea actului juridic civil*. Nr. 1 din 7 iulie 2008. În: Buletinul Curții Supreme de Justiție a Republicii Moldova, 2009, nr. 4-5.

16. Pop A., Beleiu Gh. *Drept civil. Teoria generală a dreptului civil*. București: Universitatea din București, 1980.

17. Stoica V., Pușcaș N., Trușcă P. *Drept civil. Instituții de drept civil*. București: Universul juridic, 2004.

18. *Codul de procedură civilă al Republicii Moldova*. Nr. 225-XV din 30 mai 2003. În: Monitorul Oficial al Republicii Moldova, 12.06.2003, nr. 111-115/451.

19. Florescu G. *Nulitatea actului juridic civil*. București: Hamangiu, 2008.